

*Настільна
книга
громадянина*

Настільна книга громадянина

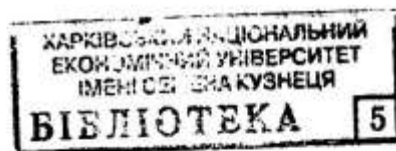

**Харків
«ФОЛІО»
2021**

Авторський колектив:

К. Б. Левченко, С. С. Чернявський, А. В. Дунебабін, Л. В. Терещенко,
 О. В. Кульчицька, М. М. Легенька, С. О. Халюк, Н. А. Пелих, В. Л. Костюк,
 П. Павліченко, Є. П. Лінік, В. С. Гопанчук, В. В. Мазур, Г. В. Чурпіта,
 А. П. Фещук, Л. В. Овчаренко, О. А. Грущенко, В. Н. Петрина, П. С. Борцевич,
 К. В. Куцик, І. А. Боровська, Ю. Ф. Іванов, Л. В. Герасимчук, С. А. Пилипенко,
 Н. В. Павловська, А. С. Осадько, А. Л. Калінюк, В. В. Мазур, С. І. Чернооченко,
 Н. В. Демиденко, Т. О. Бадіков, М. І. Легенький, Н. М. Гончаренко,
 Н. Є. Пархоменко, О. А. Дунебабіна, О. В. Биковська, В. О. Карбишева,
 В. П. Андрущенко, В. А. Гайченко, Л. І. Шаповал, Є. М. Бережняк, О. І. Якимець,
 В. М. Чайка, О. І. Наумовська, В. А. Предборський, Д. В. Пашко, О. І. Суслєва,
 Н. П. Зовсім, О. В. Масалгіна, М. М. Козир, М. В. Євсюкова, Г. Г. Жуковська,
 О. В. Швед, А. В. Петровський, А. І. Кривуляк, О. А. Калашник, В. К. Бреус,
 А. А. Андрєєнкова, К. А. Бороздіна, К. В. Черепаха, А. І. Хальота, К. Я. Сьох,
 В. С. Лук'янець, Б. В. Калиновський, О. В. Славна, О. В. Лапка, В. О. Демиденко,
 Т. О. Кулик, О. М. Солоненко, Ю. С. Тараненко, С. Г. Науменко

Художник-оформлювач *О. А. Гугалова-Мешкова*

785646

ЗМІСТ

Розділ 1.

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Права людини.....	17
Свободи людини.....	19
Класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина.....	20
Новітнє покоління прав і свобод людини і громадянина.....	22
Конституційні гарантії здійснення прав і свобод людини і громадянина.....	22
Міжнародний захист прав і свобод людини і громадянина.....	25
Проблема обмеження прав людини.....	26

Розділ 2.

ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Поняття та зміст громадянських прав і свобод людини і громадянина.....	29
Право людини на життя.....	31
Право людини на повагу до її гідності.....	36
Право людини на свободу та особисту недоторканність.....	42
Право людини на недоторканність житла.....	47
Право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.....	52
Право людини на невтручання в її особисте і сімейне життя ...	59
Право людини на вільне пересування, вільний вибір місця проживання.....	64

Право людини на свободу світогляду і віросповідання	69
---	----

Розділ 3.

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ

Політичні права і свободи людини і громадянина	74
Громадянство України: поняття та принципи	75
Набуття громадянства України	76
Припинення громадянства України	76
Повноваження органів, організацій і посадових осіб з вирішення питань громадянства України	77
Питання подвійного громадянства	80

Розділ 4.

ВИБОРЧІ ПРАВА. ПОНЯТТЯ ВИБОРІВ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ

Виборче право: активне та пасивне	83
Особливість виборчої системи України	84
Конституційні принципи виборчого права України	87
Виборчий процес в Україні: поняття та стадії	90
Поняття та види референдумів, їх соціальні функції	91
Проведені референдуми в Україні	95
Відповідальність за порушення виборчого законодавства ...	97
Відповідальність за підкуп виборців	98

Розділ 5.

ПУБЛІЧНІ ЗІБРАННЯ. ТИПИ ЗІБРАНЬ

Мирне зібрання	100
Види мирних зібрань (стихійне зібрання, одночасні зібрання, контрдемонстрації, збори, демонстрації, мітинги, пікетування, маніфестація, похід, вуличний похід, акція, парад)	101
Релігійні та інші відправлення обрядів	106
Спортивні та культурно-видовищні заходи	106
Практичні поради організаторам та учасникам мирних зібрань	107

Розділ 6.
ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.
ГРОМАДЯНИ І ВЛАСНІСТЬ

Економічні права і свободи людини і громадянина	111
Право власності в Україні	113
Державні гарантії забезпечення прав власності в Україні ...	115
Особливості державного регулювання відносин прав власності на землю	116
Спадкування прав власності. Спадщина	117
Договір міни	118
Інтелектуальна власність та право інтелектуальної власності.....	120
Авторське право	121
Патенти	123
Торговий знак	123

Розділ 7.
ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Підприємництво в Україні	125
Види підприємницької діяльності	126
Обмеження на право займатися підприємницькою діяльністю	127
Підприємництво в Україні	127
Законодавство, яке регулює підприємницьку діяльність	129
Оподаткування підприємницької діяльності	133
Порядок державної реєстрації підприємницької діяльності	134
Особливості підприємницької діяльності в агропромисловому комплексі	135
Звітність у підприємницькій діяльності	136
Приватні підприємці та форми звітності	137
Відповідальність за порушення законодавства, яке регулює відносини у підприємницькій діяльності	138
Припинення підприємницької діяльності.....	138
Державні інформаційні ресурси у підприємницькій діяльності	140
Державні перевірки у підприємницькій діяльності	140

Ліцензування та дозволи у підприємницькій діяльності	142
«Безліцензійна» господарська діяльність	148
Видача ліцензії	149
Повноваження органів ліцензування	150
Ліцензійні умови	152
Документи, що подаються для отримання ліцензії, розгляд заяви про отримання ліцензії, відмова у видачі ліцензії.....	153
Відомості про ліцензування видів господарської діяльності в єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань.....	155

Розділ 8.

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ВІДПУСТКИ

Забезпечення трудових прав найманих працівників	156
Центри зайнятості	159
Допомога в працевлаштуванні	161
Посередництво у сфері зайнятості	163
Працевлаштування за кордоном	168
Трудові конфлікти та їх розв'язання	173
Профспілки	176
Трудова книжка	181
Прожитковий мінімум	184
Право на відпустку	186
Страховий стаж та відпустка по догляду за дитиною	189

Розділ 9.

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ПЕНСІЇ

Соціальні права і свободи людини і громадянина.....	191
Види пенсій	192
Пенсійний вік	194
Страховий стаж	196
Трудовий стаж	198
Формула нарахування пенсій	200
Дострокова пенсія	204
Пенсія по інвалідності	205

Пенсія у випадку втрати годувальника	206
Пенсійне страхування	207

Розділ 10.

ЖИТЛО

Чи є шанс отримати від держави житло	210
Молодіжне будівництво та право на житло	212
Хто має право на отримання пільгового житла?	212
Ремонт та реконструкція квартир	215
Житло: власність та оренда	216
Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку	219
Комунальні послуги	220
Особовий рахунок	223
Право власності на житло	225
Житлове приміщення	226
Молодіжне іпотечне кредитування	227
Придбання житла	229
Нерухоме житло	230
Договір купівлі-продажу квартири	232
Договір купівлі-продажу будинку	234

Розділ 11.

ПРАВА СПОЖИВАЧІВ

Зобов'язання продавця	238
Гарантійний термін	239

Розділ 12.

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я. МЕДИЧНА РЕФОРМА

Які зміни відбуваються у медичній сфері	241
Права та обов'язки пацієнта	243
Пацієнт — лікар: нова якість відносин	248
Хто сплачує за ваше лікування	251
Хронічні захворювання та послуги вузьких спеціалістів	253
Виклик лікаря додому та швидка допомога	255
Лікар має право	256
Куди та як скаржитися, якщо ваші права на отримання медичної допомоги порушують	257

Об'єднання громадян — потужний інструмент для захисту прав пацієнтів	260
--	-----

Розділ 13.

КУЛЬТУРНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. СИСТЕМА ОСВІТИ

Культурні права і свободи людини і громадянина	262
Що потрібно знати про систему освіти	264
Система освіти	266
Форми здобуття освіти	268
Дошкільна освіта	271
Шкільна освіта. Що таке Нова українська школа?	272
Інклюзивна освіта	274
Початкова освіта	275
Дуальна форма освіти	277
Антидискримінаційна експертиза шкільних підручників ...	278
Булінг	279
Позашкільна освіта	282
Заклад позашкільної освіти	285
Система професійної (професійно-технічної) освіти	288
Вища освіта	290
Заклади вищої освіти	292
Форми навчання у вищій школі	293
Семестрова атестація. Залік та іспити	294
Кредитно-трансферна система	296
Документи про вищу освіту	297
Атестація здобувачів вищої освіти	298
Визнання документів про освіту	299
Державне замовлення	300
Права і обов'язки студентів	300
Освіта за кордоном	302
Стипендії	304
Студентське самоврядування	305
Академічна мобільність	306
Академічна добросовісність	307
Післядипломна освіта	308

Розділ 14.
ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.
ЛЮДИНА ТА ПРИРОДА

Екологічні права і свободи людини і громадянина.	
право на чисте довкілля	311
Заповідники, заказники та національні природні парки.....	314
Природні охоронні зони	317
Перебування на природі	320
Що можна робити на природі	323
Розведення вогнищ	325
Пересування на природі	327
Дороги в природному середовищі	328
Мисливство та мисливські угіддя	330
Мисливські угіддя	331
Червона книга України	333
Збирання грибів та ягід	333
Дозвіл на вирубку лісу	334
Глобальне потепління, парниковий ефект та кіотський протокол	338
Сміття та його сортування.....	339
Переробка сміття та відповідальність за розкидання сміття	343

Розділ 15.
КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ
І ГРОМАДЯНИНА. ПОДАТКИ

Конституційні обов'язки людини і громадянина	346
Податкове законодавство	347
Основні засади податкового законодавства.....	349
Загальнодержавні податки і збори	351
Місцеві податки.....	352
Податок на прибуток підприємств	353
Податок на доходи фізичних осіб	354
Податок на додану вартість	357
Акцизний податок	361
Податок на майно	363

Категорії громадян, які звільняються від сплати податку	367
Де отримати інформацію про податкове законодавство	368

**Розділ 16.
ГРОМАДЯНИ ТА ПОЛІЦІЯ.
СПІЛКУВАННЯ З ПОЛІЦЕЙСЬКИМ**

Документи, що посвідчують особу	374
Наркотичні засоби, психотропні речовин та прекурсори	375
Що робити, якщо ви стали свідком або жертвою правопорушення	377
Дії особи в разі затримання поліцією	378
Кишенькова крадіжка	380
Квартирна крадіжка	382
Грабіж та розбій	383
Шахрайство	384
Незаконне заволодіння автотранспортом	385
Зброя	387
Вибухові предмети та речовини	388

**Розділ 17.
ПРАВА ЖІНОК ТА ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ.
ГЕНДЕР ТА ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ**

Дискримінація	391
Державна гендерна політика України	395
Фемінітиви	395
Гендерно-зумовлене насильство та його види	397
Сексуальне насильство, пов'язане із конфліктом	402
Торгівля людьми	402
Як зупинити насильство, зокрема домашнє	404
Акція «16 днів проти насильства»	405

**Розділ 18.
ПРАВА ДИТИНИ**

Статус дитини	408
Права дитини	411
Найкращі інтереси дитини	414

Уповноважений Президента з прав дитини	416
Правоздатність та дієздатність дитини	418
Робота дітей та трудові відносини	422
Аліменти дітям	423
Шлюбний вік та вік сексуальної згоди	426
Права і обов'язки інших членів сім'ї	427
Здоров'я дітей	431
«Зелена кімната»	432
Національна дитяча «гаряча лінія»	433
Служба розшуку дітей	434

Розділ 19.

ЗАХИСТ ТА ДОПОМОГА ЛЮДИНИ

Правова допомога	436
Система безоплатної правової допомоги в Україні	437
Що таке первинна та вторинна правова допомога. Хто, де і на яких умовах може її отримати	439
Адвокатура	441
Медіація	442
Первинна психологічна допомога	445
Урядовий контактний центр	448
Національні «гарячі» лінії із попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації ...	451
Захист прав учасників АТО та їх сімей	452
Забезпечення учасників АТО засобами реабілітації	456
Загальнонаціональна «гаряча лінія» з питань ВІЛ/ СНІД та туберкульозу	457
Гаряча лінія для внутрішньо переміщених осіб	458
Телефонні «гарячі лінії» центральних органів виконавчої влади	460

Розділ 20.

ДЕРЖАВА УКРАЇНА

Суверенітет України — основа державності	461
Правонаступництво України щодо Радянського Союзу	463
Форма правління в Україні	465
Державно-політичний устрій України	467

Український народ — джерело влади	469
Державні символи України	471
Українська мова — державна мова України	473
Декларація прав національностей України	475
Конституція України — основний закон України	476
Способи прийняття Конституцій	478
Головні напрями новітньої конституційної реформи в Україні	480
Головні етапи конституційного процесу в Україні	482
Конституційна система органів державної влади України ...	485
Поняття та ознаки органу державної влади.....	488
Як влаштуватися на роботу в державну структуру?	489
Конституційні засади територіального устрою України	491
Унітаризм	493
Система адміністративно-територіального устрою України ...	495
Особливість статусу міста Києва	497
Особливість статусу міста Севастополь	498
Створені державою адміністративно-територіальні одиниці район, область	499
Первинні адміністративно-територіальні одиниці село, селище, місто	500
Поняття та види автономії	504
Адміністративно-територіальна автономія.....	505
Національна автономія	506

Розділ 21.

ДЕРЖАВНА ВЛАДА В УКРАЇНІ. ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Повноваження Верховної Ради України	509
Принципи формування Верховної Ради України	511
Строки повноважень Верховної Ради України.....	513
Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.....	514
Чисельний склад та структура Верховної Ради України.....	515
Статус народного Депутата України	520
Гарантії діяльності народних депутатів України	523

Імунітет та імдемнітет народного депутата України.....	524
Акти Верховної Ради України	525
Законодавчий процес в Україні	529
Повноваження Президента України	531
Хто може бути Президентом України	537
Порядок обрання Президента України	541
Строк повноважень Президента України.....	553
Офіс Президента України	559
Акти Президента України	565
Повноваження Кабінету Міністрів України	568
Склад Кабінету Міністрів України	577
Порядок формування Кабінету Міністрів України.....	579
Припинення повноважень та відставка Кабінету Міністрів України.....	582
Секретаріат Кабінету Міністрів України	585
Види центральних органів виконавчої влади	586
Повноваження центральних органів виконавчої влади.....	588
Порядок утворення центральних органів виконавчої влади.....	590
Структура центральних органів виконавчої влади	591
Державні секретарі в системі виконавчої влади	594
Директорати та департаменти центральних органів виконавчої влади	595
Акти центральних органів виконавчої влади	598
Повноваження місцевих державних адміністрацій	599
Порядок формування місцевих державних адміністрацій ...	601
Акти місцевих державних адміністрацій	602
Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування	603

Розділ 22. СУДОВА ВЛАДА

Функції судової влади.....	605
Система судоустрою України	607
Статус суддів в Україні.....	610
Конституційний Суд України	614

Розділ 23.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ. СТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Децентралізація	623
Сфера компетенції та акти місцевого самоврядування	625
Власні повноваження місцевого самоврядування	629
Делеговані державою повноваження місцевого самоврядування	631
Сучасне розуміння територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування	632
Об'єднана територіальна громада — результат реформи децентралізації	635
Форми безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою	638
Місцеві ради — представницький орган місцевого самоврядування	643
Статус депутата місцевої ради	644
Правовий статус сільського, селищного, міського голови та старости	647
Виконавчий комітет місцевої ради	652
Органи самоорганізації населення	657
Служба в органах місцевого самоврядування	662
Джерела надходження до місцевого бюджету	663
Економіка і ресурси місцевого самоврядування	665
Культурна спадщина місцевого самоврядування	668

Розділ 24.

БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

Бюджетна система України, види бюджетів	672
Державні та місцеві гарантії	675
Стадії та учасники бюджетного процесу	676
Державний фонд регіонального розвитку	678
Доступність інформації про бюджети	678
Участь громадськості у формуванні та розподіленні бюджетів	679
Гендерно орієнтоване бюджетування	679

Розділ 25.
БАНКИ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ.
БАНКИ ТА БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

Банківські рахунки	683
Вкладний депозитний рахунок	684
Кредит	684
Платіжна картка	685
Основи безпеки платежів	686
Право клієнта банку на інформацію	687
Банківська таємниця	688
Гарантування вкладів фізичних осіб	688
Страховання в Україні	689
Криптовалюти та їх статус в Україні	690
Валютне регулювання в Україні	691

Розділ 26.
МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

26. 1. СИСТЕМА ООН	692
Міжнародні організації	692
Організація Об'єднаних Націй та її структури	693
Україна в ООН	696
Координатор системи ООН в Україні	697
Рада ООН з прав людини	698
Управління Верховного Комісара ООН з прав людини	699
Управління Верховного Комісара ООН з прав біженців	700
Комітет ООН проти торгтур	700
Дитячий фонд ООН — ЮНІСЕФ	702
Комісія ООН зі статусу жінок	702
ООН-Жінки	703
Міжнародна Організація Праці	704
Міжнародна організація з міграції	705
Фонд народонаселення ООН	706
Всесвітня організація з охорони здоров'я	707
Міжнародний валютний фонд	708
Світова організація торгівлі	709

Світовий банк	709
Програма розвитку ООН	710
Міжнародний суд ООН	711
Цілі сталого розвитку ООН	712
Міжнародний Комітет Червоного Хреста	713
26.2. РЕГІОНАЛЬНІ МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	715
Рада Європи.....	716
Рада Європи: механізми моніторингу виконання державами взятих на себе зобов'язань	722
ОБСЄ —Організація з безпеки та співробітництва в Європі	724
Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні.....	726
Європейський Союз	727
НАТО	730
Організація Чорноморського економічного співробітництва	732
Вишеградська четвірка.....	733